

REPUBLIKA SLOVENIJA

KABINET PREDSEDNIKA VLADE

GOVOR

PREDSEDNIKA VLADE REPUBLIKE SLOVENIJE JANEZA JANŠE NA SLOVESNOSTI OB SVETOVNEM DNEVU ČLOVEKOVIH PRAVIC

Ljubljana, 10. december 2007

*Spoštovana gospa, varuhinja človekovih pravic,
spoštovani gospod, predsednik državnega zbora,
ekscelence, spoštovane gospe in gospodje!*

Samostojna Slovenija je utemeljena na človekovih pravicah. Leta 1988 je ta pojem obšel Slovenijo. To so bile besede, ki so takrat slovenski prostor preplavile. Ta pojem je bil ključni pojem »slovenske pomladi.« Vse takrat nastajajoče demokratične zveze in vsa gibanja, ki so nastajala v Sloveniji konec osemdesetih let, so človekove pravice posvojile kot bistvo svojih političnih programov. Tudi del takratne uradne enopartijske politike je začel uporabljati to govorico in del se je tudi pridružil tem gibanjem za spoštovanje človekovih pravic. Ravno človekove pravice so konec osemdesetih let prejšnjega stoletja na tem prostoru med Triglavom, Panonsko nižino in Jadranom, spremenile tok politične zgodovine. Danes je ta dediščina tudi eden bistvenih delov naše ustavne ureditve. Žal pa prej ni bilo tako.

Tema našega današnjega večera je izgubljeni spomin. Izgubljeni spomin na posameznike, na družine, na tisoče, na deset tisoče naših sonarodnjakov, ki so v drugi polovici prejšnjega stoletja trpeli. Kajti država, ki je nastala po 2. svetovni vojni, in katere del je bila tudi Slovenija, ni bila utemeljena na spoštovanju človekovih pravic, ampak je bila že od samega začetka utemeljena tudi na kršenju človekovih pravic.

Dan človekovih pravic praznujemo zato, ker je 10. decembra leta 1948 Generalna skupščina Organizacije združenih narodov sprejela »Univerzalno deklaracijo o človekovih pravicah«. V tej deklaraciji beremo: »Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice, obdarjeni so z razumom in vestjo in bi morali ravnati drug z drugim kakor bratje. Ni dopustno nikakršno razlikovanje glede na politično ali pravno ureditev ali mednarodni položaj dežele ali ozemlja, ki mu kdo pripada. Vsakdo ima pravico do življenja, do prostosti in do osebne varnosti. Nihče ne sme biti podvržen mučenju ali okrutnemu, nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju. Nihče ne sme biti samovoljno zaprt, pridržan ali izgnan. Vsakdo ima pravico do premoženja, tako sam, kakor tudi skupno z drugimi. Vsakdo ima pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi. Ta pravica vključuje svobodo spreminjati prepričanje ali vero, kakor tudi njuno svobodno, javno ali zasebno izražanje. Vsakdo ima pravico do mišljenja, do svobode mišljenja in izražanja, všteti pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimi koli sredstvi in ne glede na meje. Vsakdo ima pravico do svobodnega in mirnega zbiranja in združevanja. Nikomur ne sme biti premoženje samovoljno vzeto.« Še številne druge pravice so zapisane v Univerzalno deklaracijo o človekovih pravicah, kot temeljne človekove pravice.

Toda, tistega leta, ko je Generalna skupščina Združenih narodov sprejemala to deklaracijo - ko se je zgodilo nekaj, kar štejemo kot začetek nastajanja nekega novega svetovnega reda, ki temelji, ali pa, ki bi moral temeljiti na spoštovanju človekovih pravic - je na tem prostoru, kjer je danes Slovenija in je takrat bila tudi Slovenija, vendar ne samostojna, ampak del takratne jugoslovanske države, vodja takratne politične policije v Sloveniji

zapisal v svoje poročilo, da je UDBA leta 1948 v Sloveniji aretirala 6.985 ljudi. Ne zaradi kakšnega klasičnega kriminala, ampak zaradi političnih deliktov, karkoli so že takrat pod to šteli. Naslednje leto, ko so civilizirane demokratične države vpeljevale izročila Univerzalne deklaracije o človekovih pravicah v svoje pravne rede, je bila številka aretiranih s strani UDBE v Sloveniji že 8.762.

Vse to se je dogajalo po letih, ko je Slovenija že doživela množične izvensodne poboje, koncentracijska taborišča, mučenja, preseljevanja, nasilne odvzeme premoženja, montirane sodne procese, prisilno kolektivizacijo. Bolj se je oddaljeval konec vojne, bolj se je represija stopnjevala. Ta represija ni imela nobenega temelja in nobene legitimnosti v odporu proti okupatorju. Žrtve te represije so bili namreč vsi po vrsti, šlo je za revolucijo, šlo je za razredno čiščenje. Žrtve so bili tudi bivši partizani, recimo Andrej Bohinc, Igor Torkar. Najbolj je bila na udaru inteligenca. Sledile so slabe ekonomske razmere, propadajoče gospodarstvo, izsiljevanje. Ni točnih podatkov o tem, koliko ljudi se je iz Slovenije izselilo v prvih povojnih letih - ocene se gibljejo od petdeset do sto tisoč. Obstajajo pa bistveno bolj natančni podatki o tem, koliko ljudi je Slovenijo zapustilo od leta 1955 do leta 1990. Številka je grozljiva - 210.000. Za narod, ki ni štel niti dva milijona prebivalcev – številka je bila bližje enemu milijonu, kot dvema - je to velikanska številka. Nekateri od teh, ki so odšli iz Slovenije, so se vrnil, mnogi so ostali v tujini. Odhajali so pogumni, pametni, pokončni ljudje, ki so si upali tvegati, vendar so, žal, to svojo energijo, to svoje znanje uporabljali drugje. Ustvarjali so boljše življenje zase, predvsem pa za druge, od Južne Amerike do Kanade in Avstralije. Potem se je sicer stanje popravilo, vendar je bila cena v tem, kar sem prej našteval.

Kljub temu pa je režim, ki se je utemeljil na kršenju človekovih pravic, določene segmente tega kršenja ohranil, ne samo v praksi, ampak tudi v svoji normativi, v svoji ureditvi, vse do konca. Še leta 1985 je izšel priročnik za delo ljudske milice, v katerem je takratna oblast nalagala policistom - takrat so jim rekli miličniki - katerih osnovna naloga je varovanje ljudi in premoženja, skrb za javni red in varnost, kot eno temeljnih nalog zbiranje podatkov o tistih, ki kritizirajo oblast. Leta 1985! Mnogi miličniki, oziroma policisti, so se temu sicer upirali, vendar se je to štelo za kršitev delovnih nalog. 19. julija leta 1989 je predsedstvo takratne SFRJ sprejelo smernice za izredne razmere - te smernice so bile objavljene v tajnem Uradnem listu, nikoli javno, do osamosvojitve - ki so imele naravo obveznega akta. V kolikor bi bile razglašene izredne razmere, so bili predvideni nekateri ukrepi, vključno s taborišči in represijo, kakršno je oblast uporabljala takoj po 2. svetovni vojni.

Vendar pa so bili to zadnji takšni koraki. Odpor se je krepil, v Sloveniji je takrat cvetela slovenska pomlad. Odpor se je krepil tudi znotraj sistema, še posebej pa na njegovih obrobjih. Grožnja, da bo kršenje človekovih pravic ostalo, kot ena od norm za uravnavanje družbe, v kateri smo takrat živeli, je dokončno prenehala s slovensko osamosvojitvijo leta 1991. Seveda pa s tem, ko se je Slovenija osamosvojila, ko je v svojo ustavo, v svojo moderno in novo ustavo, zapisala človekove pravice kot enega temeljnih standardov za medsebojno uravnavanje življenja v slovenski družbi, v samostojni slovenski državi, da človekove pravice niti niso nehale obstajati, niti se nevarnost za njihovo kršenje s tem ni povsem izničila.

Tudi danes se v Sloveniji, kljub temu, da nič od tega, kar je zaznamovalo povojni čas, ni ne v slovenski normativi, ne v praksi, se, glede na to kako so človekove pravice opredeljene v Univerzalni deklaraciji o človekovih pravicah, srečujemo z njihovim kršenjem. Tudi danes veliko naših sodržavljanek in sodržavljanov ne pride do svoje pravice v realnem času. Govorim o tako imenovanih sodnih zaostankih. Kajti, če se je nekomu zgodila krivica in če ima na razpolago instrumente, ki mu jih je dala država zato, da to krivico popravi, mora biti ta možnost dostopna v realnem času. Ne šele potem, ko gredo stvari svojo pot in ko morda postanejo nepopravljive. V vseh teh letih življenja samostojne države, nismo iznašli načina, da bi si zagotovili takšen pravosodni sistem, ki bi bil sposoben deliti pravico v realnem času, brez zaostankov. To je ena od ključnih nalog, ki slovensko državo čaka v prihodnje. Do kršitev človekovih pravic prihaja tudi povsod tam, kjer je na delu socialna izključenost, revščina, neenake izhodiščne možnosti. Deloma lahko za odpravo teh problemov poskrbi država, v celoti pa tega država ne more. To je naloga vseh nas. Samo z neko splošno medčloveško solidarnostjo lahko tovrstne kršitve človekovih pravic zmanjšamo na minimum.

Ko se je v zadnjih letih govorilo o človekovih pravicah, se je večinoma omenjalo dve kategoriji - Rome in izbrisane. V obeh primerih obstajajo primeri kršenja človekovih pravic, vendar je tukaj potrebno biti pošten. Slovenija ob svoji osamosvojitvi ni nikomur odrekla državljanstva, niti ni nikomur odrekla možnosti, da si uredi kakršen koli drug status v nastajajoči slovenski državi v skladu z zakonodajo, ki je bila sprejeta. V času po osamosvojitvi je bilo podeljenih, mislim da preko 200.000 slovenskih državljanstev vsakemu, ki je imel stalno prebivališče v Sloveniji in ki je to želel. Malo je podobnih primerov v primerljivih situacijah. Res pa je, da so bili nekateri v posebnih okoliščinah, ko si, bodisi težav pri dostopu do osebnih dokumentov, zaradi vojne na Balkanu, bodisi zaradi drugih okoliščin, teh statusov niso mogli urediti. Slovenska država je dolžna popraviti takšne krivice vsakemu posebej, če so se te krivice dejansko zgodile. Ni pa slovenska država dolžna za nazaj podeljevati državljanstev tistim, ki tega niso sami želeli. Tukaj je potrebno ločiti, kaj je to kršenje človekovih pravic in kaj je možnost, ki jo ima nekdo, da jo izkoristi, vendar tega ne stori. Ta vlada je predlagala državnemu zboru v obravnavo in sprejem ustavni zakon, ki se tega problema loteva tako, da je možna individualna presoja. Ta ustavni zakon daje, v kolikor bo sprejet, institucijam te države v roke vse instrumente, da vsako krivico, ki je bila na tem polju storjena, dejansko poravnajo. Vendar pa za to, da te instrumente dobimo v roko, najprej potrebujemo potrebno podporo v parlamentu in sprejem tega zakona.

Ko gre za pravice Romov v Sloveniji, so te pravice ustavna kategorija. Ustava, o kateri sem prej govoril, je določila - in to ustavo smo prejeli že leta 1991 - da je za zaščito teh pravic, za ureditev položaja romske skupnosti v Sloveniji, potrebno sprejeti poseben zakon. Petnajst let je minilo preden je Slovenija ta zakon dobila. Dobila ga je pred kratkim, v tem mandatu. Ta zakon daje dobro podlago za to, da se pravice romske skupnosti v Sloveniji rešujejo, oziroma izvajajo in uveljavljajo na tak način, da ne prihaja do konfliktov in da to omogoča ohranjanje njihove kulturne samobitnosti. Malo je držav, oziroma bolje rečeno, v Evropi, tudi v Evropski uniji, kjer je Slovenija članica, je veliko držav z bistveno večjo romsko populacijo in praktično nobena od teh držav nima še posebnega zakona. To ne pomeni, da nam ni treba nič več storiti, pomeni pa to, da je potrebno te stvari gledati primerjalno uravnoteženo. Lahko povem tudi to, da bo v prvi polovici naslednjega leta, ko bo Slovenija predsedovala Evropski uniji, oziroma Svetu Evropske unije, Evropska komisija prvič naredila oceno o položaju romskih skupnosti v državah članicah in da bo predvidoma junija naslednje leto o tem razpravljal tudi eden od svetov Evropske unije. Doslej se to še nikoli ni zgodilo. Torej, daleč od tega, da bi Slovenija bežala od tega problema.

Človekove pravice danes, ali pa spoštovanje človekovih pravic danes, je tudi vse tisto kar smo, ali pa kar bi morali storiti zato, da se popravijo določene krivice iz preteklosti. Tudi tukaj imamo zaostanke. Ne tako dolgo nazaj je posebna vladna komisija v arhivih Slovenske varnostno-obveščevalne agencije našla veliko dokumentov, ki tam ne bi smeli biti, ki bi morali biti v Arhivu Slovenije, zato ker omogočajo popravilo krivic številnim posameznikom, vendar tja niso bili predani. Spomladi letos se je, bolj slučajno, v arhivskih prostorih Ministrstva za pravosodje našlo preko pet tisoč osebnih kartonov, deloma tudi dosjejev političnih zapornikov, morda tudi mnogih izmed vas. Nikoli ni bila izvršena primopredaja. Kljub temu, da je bilo to zakonsko urejeno, ti arhivi niso bili predani Arhivu Slovenije. Marsikdo je tam zaman iskal podatke, na podlagi katerih bi lahko uveljavljal svoje pravice, pa so mu rekli, da jih ni. Bili so, vendar nekje v omari, kjer mislim, da je pisalo »podatki o garažah«.

Skratka, tudi ko gre za te stvari, imamo veliko neopravljenega dela. In končno, mislim, da se ravno danes izteka rok, ki ga je določilo ustavno sodišče, po katerem bi morali popraviti zakon o žrtvah vojnega nasilja. Žal, tega zakona ni možno sprejeti zaradi ideoloških blokad. Zaradi tega, ker se vsaka razprava o tem spreminja v kulturni boj in ker se v slovenski javni prostor takoj, ko želi nekdo tu kaj storiti, vnašajo razprave, ki nimajo nikakršne zveze s samo tematiko.

Slovenija je del Evropske unije, tudi del globalnega sveta in človekove pravice so seveda univerzalne. Če pogledamo, kako je drugod po svetu, lahko ugotovimo, da danes vseeno pripadamo tisti srečni manjšini, ki živi na varnejši in tudi na bogatejši strani planeta. V soboto in v nedeljo sem sodeloval na srečanju Evropska unija - Afriška unija. Tam je bilo tudi 53 kolegov iz afriških držav. Govoril sem z mnogimi. Mi si težko predstavljamo, da v

številnih afriških državah, tudi ponekod drugod po svetu - vendar predvsem v afriških državah - ljudje živijo in preživijo z dohodkom, kakršnega povprečen Slovenec ustvari v treh dneh. Razlika med nacionalnim dohodkom na prebivalca med Slovenijo in Madagaskarjem je, recimo, ena proti sto. Toliko, kolikor zasluži povprečen zaposleni prebivalec Madagaskarja v enem letu, zasluži povprečen Slovenec v treh dneh in pol. Revščina, bolezn, odrinjenost, tudi nemožnost dostopa do osnovnih življenjskih pogojev pesti, ne na tisoče, ampak na desetine, celo na stotine milijonov ljudi po svetu.

V zadnjih letih smo tudi v Sloveniji doživeli nekaj resnih opozoril v tem smislu, da smo preveč zaprti vase, da ne znamo pogledati po svetu, da ne vidimo kako je drugod in da se zaradi tega tudi premalo vključujemo v akcije mednarodne razvojne pomoči ali svetovne solidarnosti. Deloma je temu res tako in če je treba kaj priznati predsedniku države, ki se mu mandat izteka, potem mu je treba priznati to, da je opozoril na to dejstvo. Njegov prispevek v tej smeri je dragocen.

Slovenija bo v prihodnje povečala razvojno pomoč najrevnejšim državam v okvirih, ki jih pač zmoremo. Kajti brez tega, da smo občutljivi za spoštovanje človekovih pravic okoli nas, bomo zelo težko tudi navznoter gradili družbo, ki bo sestavljena iz odgovornih posameznikov, ki se bodo zavedali kaj so človekove pravice tudi, ko gre za naše medsebojne odnose.

Spoštovani,

ta današnji večer, je večer iskanja izgubljenega spomina o posameznikih, o celih družinah, o deset tisočih, o generacijah, ki so na tem našem prostoru, v drugi polovici 20. stoletja, zelo trpeli. Vsem, ki ste še živi in me slišite, izrekam opravičilo in priznanje. Želel bi si, da za temi besedami stoji sleherni državljan in državljanka te države. Bilo je krivično, kar so vam storili, imeli ste prav. Tisti, ki so vam sodili in vas preganjali, pa so ravnali narobe.

Spoštovani,

ne vem ali je mogoče, da se koga to silno trpljenje, s katerim je bila soočena Slovenija in velik del slovenskega naroda v drugi polovici prejšnjega stoletja, ne dotakne. Vem pa, da bo družba, ki tudi v kulturnem smislu in ne samo v ustavi, ne bo sposobna opredeliti standardov človekovih pravic, tako za včeraj, kot za danes in za jutri, vedno imela probleme sama s seboj. Ali, če hočete bolj konkretno: ni mogoče hkrati malikovati ikon in spomenikov nekaterih herojev, ki so neposredno odgovorni za drastično kršenje človekovih pravic, ob enem pa pričakovati od mladih generacij, da bodo sprejemale in spoštovale človekove pravice tudi kot del osebne drže in splošne kulture. Tudi zato je današnji večer pomemben. Hvala, da ga delite tukaj z mano. Sedaj živim in tudi novim generacijam, je potrebno vračati ta izgubljeni spomin. To je naša dolžnost, drugače te generacije izpostavljam nevarnosti, da bodo, slej ko prej, žrtve ponovljene zgodovine.

Hvala lepa.